

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“

СЛАВОФРАЗ 2017

Имињата и фразеологијата
Имена и фразеологија

Скопје, 2018

Anita HRNJAK

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

ANTROPONIMI U RODNO OBILJEŽENOJ FRAZELOGIJI HRVATSKOGA I RUSKOG JEZIKA¹

Sažetak: Članak se bavi antroponimskom komponentom kao dijelom frazeološkog sastava koja ima potencijal da na vrlo eksplicitan način upućuje na spol referenta na kojeg se frazem odnosi jer se njome upućuje na ime, prezime ili nadimak osobe, a samim time i na njen biološki spol. U korpusu rodno obilježene frazeologije s antroponimskom sastavnicom kod frazema koji se odnose isključivo na osobu ženskog ili muškog spola u svojstvu komponente najčešće nalazimo ženska ili muška osobna imena ili od njih izvedene posvojne pridjeve koje možemo dovesti u vezu s Biblijom te starogrčkom ili starorimskom mitologijom (*u Evinu kostimu, красивый как Аполлон* itd.). Kao antroponimsku komponentu u ovom tipu frazema nalazimo i ženska i muška osobna imena likova iz bajki koje možemo smatrati dijelom internacionalnog kulturnog naslijeđa, likove iz nacionalnih bajki, nacionalne epske književnosti, nacionalne dječje književnosti, klasične svjetske književnosti te stvarne osobe ili likove koje možemo smatrati sastavnim dijelom popularne kulture (*царевна-Несмеяна, mršava kao Twiggy (Tvigica), дядя Стёпа, ревнивый как Отелло* itd.).

Ključne riječi: antroponim, rodno obilježena frazeologija, hrvatski jezik, ruski jezik

1. Uvod

Jedna od univerzalnih tendencija u frazeologiji svih jezika je učestalost antroponima kao frazeološke komponente, a antroponimska frazeologija kao značajan dio frazeološkog korpusa pojedinih jezika predmet je mnogobrojnih znanstvenih radova i monografija.

Antroponim kao frazeološka komponenta specifičan je utoliko što se odnosi na ime, prezime ili nadimak osobe, a samim time i na njen biološki spol te ima potencijal da na vrlo eksplicitan način ukazuje na spol referenta na koji se

¹ Ovaj članak nastao je u okviru rada na projektu *Application of phraseological theory in phraseography* (4054) koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

frazem s antroponimskom komponentom odnosi. Međutim, rod antroponimske frazemske sastavnice ne mora uvijek odgovarati spolu osobe na koju se frazem odnosi. Postoji značajan broj frazema s antroponimskom sastavnicom kod kojih je na temelju primjera upotrebe moguće evidentirati i dokazati asimetričnost između roda antroponimske komponente frazema i spola referenta na kojeg se frazem odnosi. Pritom treba primijetiti i istaknuti da dugotrajnom upotrebom pojedinih antroponimskih frazema te njihovom ustaljenošću i reproduktivnošću dolazi do primarne i sekundarne faze proširenja semantičkog polja. Pod primarnom se podrazumijeva pojava asimetričnosti između roda antroponimske frazemske sastavnice i spola referenta, a pod sekundarnom, uz asimetriju roda i spola koja je ponekad istovremeno prisutna, smatra se sposobnost antroponimske sastavnice da ne razlikuje kategoriju živosti i neživosti već opisuje i različite pojave, institucije, društvene skupine, predmete i slično (Vidović Bolt 2011, Fink 2005).

Korpus hrvatskih i ruskih antroponimskih frazema analiziran u ovome radu ograničen je samo na rodno obilježene frazeme, tj. samo na one koji se u upotrebi isključivo ili najčešće koriste za referenta jednog od dvaju spolova te u njemu ne nalazimo antroponimske frazeme koji se bez obzira na rod antroponimske sastavnice u istoj mjeri mogu odnositi na osobe ženskog i muškog spola. Frazemi analiziranog korpusa hrvatskoga i ruskog jezika u upotrebi su uvijek ili gotovo uvijek ograničeni isključivo na referenta određenog spola.

2. Ženska imena u antroponimskoj rodno obilježenoj frazeologiji hrvatskoga i ruskog jezika

U rodno obilježenoj frazeologiji antroponim ili antroponimska izvedenica koja se odnosi na ženu pokazatelj je simetričnosti roda i spola referenta na koji se frazem odnosi, što znači da se takav frazem u upotrebi koristi isključivo ili najčešće za osobu ženskoga spola. U prikupljenom korpusu hrvatskih i ruskih rodno obilježenih antroponimskih frazema od ukupno 40 frazema njih čak 24 (61%) sadrži žensko osobno ime ili izvedenicu od ženskog osobnog imena.

2.1. Najveći broj hrvatskih i ruskih rodno obilježenih antroponimskih frazema kao sastavnicu sadrži žensko osobno ime koje se može povezati s mitologijom. Pritom je u analiziranom korpusu najzastupljenija antička mitologija.

Venera, rimska božica ljubavi, ljepote i plodnosti, pojavljuje se u dubinskoj strukturi nekoliko frazema analiziranog korpusa. Poredbeni frazem *красивая (прекрасная) как Венера* upotrebljava se sa značenjem 'vrlo lijepa', a hrvatski frazem *džepna Venera* opisuje iznimno lijepu ženu niskog rasta i sitne

tjelesn
strukt
može
upotre
s umje
grčke
ljepote
жрица
prostit
poseba
Rimu
toga k
stupali
U suv
visoki,

analizi
uspore
pojavlj
a njego
Postoja
frazem
i „Odi
zavjeta
punih
(MHM
ženu p
osvete
je anti
piše m
upotre

frazem
svadlj
svadlj
čarob
bajka
povez
stoji
pojav

tjelesne građe na što aludira pridjevska sastavnica *džepna* i slika u dubinskoj strukturi frazema koja prikazuje lijepu ženu, malenu poput figure koja se može staviti u džep. U pozadini ruskoga frazema *Венера Милосская* koji se upotrebljava sa značenjem 'vrlo lijepa žena' pronalazimo usporedbu lijepe žene s umjetničkim prikazom božice Venere, svjetski poznatom skulpturom klasične grčke umjetnosti koja se stoljećima nakon nastanka smatrala idealom ženske ljepote zbog pravilnih, klasičnih crta lica i idealnih proporcija tijela. Frazem *жрица Венеры* prema slici u dubinskoj strukturi može se povezati s postojanjem prostitucije u drevnoj rimskoj kulturi. Zanimljivo je da se ovaj frazem odnosi na poseban oblik prostitucije, takozvanu sakralnu prostituciju, povezanu u drevnom Rimu s kultom Venere, boginje ljepote i ljubavi, ali i plodnosti i spolnosti. Dio toga kulta činile su hramske bludnice, žene s kojima su muškarci u hramu Venere stupali u spolne odnose shvaćene kao vjerski obred plodnosti (Rebić 1992: 12). U suvremenom ruskom jeziku ovaj je frazem rjeđe u upotrebi i vezuje se uz visoki, književni stil.

Vjernost, jedna od izuzetno cijenjenih ženskih osobina, u obama analiziranim jezicima opisuje se poredbenim frazemom utemeljenim na usporedbi s Penelopom, likom iz grčke mitologije. U hrvatskom jeziku on se pojavljuje u obliku *vjerna kao Penelopa* sa značenjem 'potpuno vjerna (odana)', a njegov ruski strukturni i značenjski ekvivalent ima oblik *верная как Пенелопа*. Postojanje ekvivalenata u obama jezicima govori u prilog pripadnosti ovih frazema internacionalnom frazeološkom fondu. Penelopa je u grčkoj mitologiji i „Odiseji“, klasičnom djelu grčke književnosti, supruga Odiseja koja zbog zavjeta vjernosti lukavošću i raznim smicalicama odolijeva brojnim proscima punih dvadeset godina do povratka supruga s njegovog legendarnog putovanja (MHM: 795). Ruski frazem *злая как мегера* opisuje zlobnu, ljutitu i svadljivu ženu preko usporedbe s Megerom, jednom od Erinija, starogrčkih božica osvete, koja se povezivala s osvetom za ubojstvo (Серов 2005: 420). Pritom je antroponim kao frazeološka komponenta desemantiziran do te mjere da se piše malim početnim slovom jer se u suvremenom ruskom jeziku leksem *мегера* upotrebljava i općenito kao naziv za zlobnu i svadljivu ženu.

Slavenska mitologija kao motivacija pojavljuje se u dvama ruskim frazemima: *баба-яга <костяная нога>* koji se koristi sa značenjem 'zlurada, svadljiva stara (starija) žena' te *злая как баба-яга* sa značenjem 'vrlo zlurada, svadljiva'. Navedeni frazemi utemeljeni su na slici u kojoj se pojavljuje starica čarobnica iz slavenske mitologije, često prisutna u ruskom folkloru i narodnim bajkama. Značenje frazema koji se odnose na zluradu i svadljivu staru ženu povezano je s predodžbom o babi Jagi, čarobnici koja živi u šumi, u kući koja stoji na kokošjim nogama, a jede ljude i malu djecu. U bajkama se najčešće pojavljuje kao protivnica, a mnogo rjeđe kao pomoćnica glavnoga junaka (РБЖС:

34-35).² Način pisanja sveze *баба-яга* u frazeologiji prilično varira, nalazimo je sa spojnicom ili bez nje, ali vlastito ime najčešće se piše malim početnim slovom zbog desemantizacije svojstvene procesu frazeologizacije.³

Sljedeći primjeri ilustriraju značenje nekih od navedenih frazema s mitološkom motivacijom, njihovu konotaciju i rodnu ograničenost u upotrebi:

Ako i niste džepna Venera dopušteno vam je nositi strukturane jakne i visoke potpetice. (G⁴); А сейчас, когда на ней мятая рубашка и поношенные джинсы, он восхищается ею так, словно она Венера Милосская. (G⁵); Не успел Ришелье, как говорится, отведать одной девицы, чьим ремеслом была торговля собственными прелестями, как у него уже разгорелся аппетит на другую «жрицу Венеры» – Нинон де Ланкло. (G⁶); Я побоялась сама спросить, она злая, как мегера. Того и гляди, кусаться начнёт! (G⁷).

2.2. Značajan broj hrvatskih i ruskih rodno obilježenih antropnimskih frazema u svom sastavu ima žensko osobno ime ili izvedenicu od imena koje upućuje na Bibliju.

U ruskim frazemima *Евино племя* i *дочери Евы* koji se koriste sa značenjem 'žene, pripadnice ženskoga spola' te hrvatskom *Евина кći* sa značenjem 'žena, tipična osoba ženskoga spola' ženski se spol promatra u kontekstu biblijske priče o prvoj ženi Evi, ženi prvog muškarca Adama i pramajci čovječanstva. Legenda govori da je Eva bila ta koja je popustila iskušenju đavla utjelovljenog u liku zmije i kušala plod sa stabla spoznaje dobra i zla, te taj plod ponudila i Adamu i na taj način uzrokovala izgon iz raja i istočni grijeh s kojim se rađaju svi ljudi. Zbog takve biblijske pozadine ova tri frazema često se upotrebljavaju s negativnom konotacijom. Hrvatski frazem *u Evinu kostimu* i njegov ruski ekvivalent *в костюме Евы* opisuju nagost, a također su temeljeni na biblijskom motivu koji govori o Evi, pramajci čovječanstva, koja je u rajskom vrtu zajedno s Adamom bila potpuno gola bez osjećaja srama. Tek nakon pada u grijeh Eva i

² Zla starica čarobnica iz slavenske mitologije u hrvatskom je jeziku poznata kao baba Roga. S obzirom na to da u suvremenom hrvatskom jeziku veza ove sintagme s drevnom slavenskom mitologijom i folklornom tradicijom nije toliko jaka kao u ruskom jeziku, s vremenom se ona počela pisati sastavljeno u obliku imenice babaroga kako bi se njome imenovalo zlobno stvorenje kojim se najčešće zastrašuju neposlušna djeca. Tek ponekad u hrvatskom jeziku u upotrebi možemo pronaći ime ovog mitološkog lika u obliku sveze riječi koja nije rodno ograničena u upotrebi s frazeološkim značenjem koje se odnosi na osobu ili nešto neživo što predstavlja prijetnju ili opasnost.

³ U nefrazeološkom značenju sveze je ispravno pisati sa spojnicom i velikim početnim slovom vlastitog imena: *баба-Яга*.

⁴ <http://m.slobodnadalmacija.hr/tabid/296/articleType/ArticleView/articleId/178638/Default.aspx> (15.4.2015.)

⁵ <http://www.litmir.info/br/?b=5758&p=28> (posjet 15.4.2015.)

⁶ <http://wap.richelieu.forum24.ru/?1-1-0-0000047-000-200-0> (posjet 16.4.2015.)

⁷ http://loveread.ws/read_book.php?id=6127&p=60 (posjet 17.4.2015.)

Adam postaju svjesni svoje golotinje, počinju osjećati sram i prekrivaju intimne dijelove svoga tijela lišćem smokve.

Skromna djevojka ili mlada žena koja nije sklona grijehu, prije svega putenom, u ruskom je biblijskom frazemu *невинная (чистая) как непорочная Дева <Мария>* uspoređena s bezgrešnom Djevicom Marijom, apsolutnim idealom čistoće i nevinosti. Frazem se koristi u visokom književnom stilu, ali često ga nalazimo i u razgovornom stilu s ironičnim prizvukom. U ruskome se frazemu *красивая (прекрасная) как Мадонна* kao treći član usporedbe pojavljuje imenička komponenta *Мадонна* kojom se u ruskom jeziku označava umjetnički, skulpturalni ili slikovni prikaz Bogorodice. U njemu se izuzetna ženska ljepota poistovjećuje s onim što je nestvarno, nezemaljsko ili božansko samo po sebi, a umjetnički prikaz te ljepote još je dodatno idealiziran i lišen bilo kakvog nedostatka.

Frazeološko značenje, konotaciju i rodnu obilježenuost nekih od navedenih frazema s biblijskom motivacijom oslikavaju sljedeći primjeri:

Все вы Евино племя. Живёшь с вами двадцать лет, деньги вам даёшь, а потом – разве я клялась в вечной верности? (G⁸); На osobnom planu trpi teške udarce, kao što je snimanje svoje kćerke Patricije Ann u Evinu kostimu za časopis Playboy. (G⁹); И даже если его возлюбленная чиста, как непорочная Дева Мария, один намёк на её неверность для него как известие о краже ценного имущества. (G¹⁰).

2.3. Nekoliko frazema s ženskim osobnim imenom u prikupljenom rodno obilježenom korpusu antroponimskih frazema moguće je povezati s književnošću, točnije bajkom kao specifičnom književnom vrstom.

Motiv Pepeljuge, skromne zapostavljene djevojke koja se pokorava samovolji maćehe i zlobnih polusestara, hrvatskoj i ruskoj kulturi poznat iz bajki u redakciji C. Perraulta i braće Grimm, prisutan je u hrvatskom frazemu *osjećati se kao Pepeljuga* i njegovom ruskom ekvivalentu *чувствовать себя как Золушка*. Riječ je o frazemima koji se odnose najčešće na skromnu, marljivu ženu koju se nepravedno zanemaruje i iskorištava. Fantastična bajka L. Carrolla „Alisa u zemlji čudesa“ o doživljajima djevojčice Alise u neobičnom svijetu punom osebjunih stvorenja osnova je usporedbe u frazemu *чувствовать себя как Алиса в стране чудес* kojim se opisuje zadivljena žena, preplavljena snažnim dojmovima.¹¹

⁸ <http://forum.cofe.ru/showthread.php?t=13459&page=27> (posjet 19.4.2015.)

⁹ <http://www.moljac.hr/biografije/reagan.htm> (posjet 14.4.2015.)

¹⁰ <http://glossmix.ru/psihologiya/samye-uyazvymye-mesta-muzhchin-ot-a-do-ya> (posjet 16.4.2015.)

¹¹ U hrvatskom jeziku postoji frazem utemeljen na istoj pozadinskoj slici, ali nije ograničen u upotrebi s obzirom na spol referenta. Frazem *kao Alisa u zemlji čudesa (čuda)* odnosi se na osobu

U sljedećim primjerima vidljivo je kako u upotrebi funkcioniraju neki od antroponimskih rodno obilježenih frazema motiviranih likom iz bajke:

Kako se iz direkcije nisu uopće pobrinuli da Lana sebe i Hrvatsku predstavi u što boljem svjetlu, na izboru su je ostale misice pitale dolazi li iz jako siromašne zemlje. Osjećala se kao Pepeljuga. (G¹²); *Она, как Золушка. Тихо и скромно делает свою нелёгкую работу и находится всё время в тени.* (G¹³); *«Я чувствую себя, как Алиса в стране чудес», - заявила прима-балерина Кубинского национального балета, после посвящённого ей вчера в столице РФ гала-концерта в честь её 90-летнего юбилея.* (G¹⁴).

2.4. Određen broj frazema u prikupljenom korpusu ruskih i hrvatskih rodno obilježenih frazema a ženskim imenom kao sastavnicom čine frazemi čiju antroponimsku sastavnicu možemo povezati s nekom stvarnom osobom ili likom koji je dio opće popularne kulture.

Hrvatski frazem *mršava kao Twiggy* (*Tvigica*) utemeljen na usporedbi mršave žene s konkretnom ženskom osobom. Lesley Lawson, poznatija kao Twiggy, modna ikona 60-tih godina 20. stoljeća, legendarna je manekenka koja je svojim izgledom nametnula mršavost kao ideal ljepote koji je vrlo brzo postao prihvaćen i poželjan, ponajviše u svijetu profesionalnih modela. Činjenica je da u naivnoj slici svijeta ideal ženske ljepote ipak odstupa od takve pretjerane mršavosti i podrazumijeva da žena mora imati barem umjereno izražene obline te se ovaj frazem često koristi s ironičnim prizvukom. Pritom treba napomenuti da se u hrvatskom razgovornom jeziku antroponim *Twiggy* i njegov fonetski adaptirani oblik *Tvigica* koriste u prenesenom značenju kako bi se njima imenovala pretjerano mršava ženska osoba. Sljedeći primjer ilustrira značenje ovog poredbenog frazema i njegovu rodnu ograničenost u upotrebi:

Katie Holmes je pokrenula govorkanja o tome da ima problema s poremećajem u prehrani nakon što se pojavila na premijeri svog novog filma "Don't Be Afraid Of The Dark" mršava kao Twiggy. (G¹⁵).

koja nije u potpunosti u doticaju s realnošću, ne ponaša se u skladu s realnošću, ima nerealne poglede na život. U posljednje ga vrijeme susrećemo najčešće u publicističkom diskursu pri ironičnom opisu ponašanja političara koji daju neostvariva obećanja i ponašaju se kao da žive u svijetu mašte.

¹² <http://www.24sata.hr/domace-zvijezde/lana-na-izboru-za-miss-svijeta-osjecala-sam-se-kao-pepeljuga-334688> posjet 25.4.2015.)

¹³ <http://mants.ru/word/view/4459> (posjet 16.4.2015.)

¹⁴ <http://www.mk.ru/culture/article/2011/08/08/612563-iolanta-xx-veka.html> (posjet 15.4.2015.)

¹⁵ <http://www.index.hr/xmag/clanak/katie-holmes-mrsava-kao-stapic-u-njezinom-dubokom-dekolteu-nema-ni-traga-oblinama/558424.aspx> (posjet 15.4.2015.)

Sintagma *Anka partizanka* u jezicima naroda bivše Jugoslavije povezivala se s legendama i pjesmama o hrabrosti mlade partizanke Anke. Ona je postala svojevrsni protipni lik koji je predstavljao sve žene pripadnice Narodnooslobodilačke vojske u Drugom svjetskom ratu. Nakon raspada SFRJ, proglašenja neovisnosti Republike Hrvatske i promjene društvenog ustroja leksem partizanka u hrvatskom jeziku poprima negativnu konotaciju jer se povezuju prije svega s Komunističkom partijom koja je bila na čelu antifašističkog revolucionarnog djelovanja i s političkim sustavom totalitarne jednostranačke vlasti koju je Komunistička partija imala na području bivše Jugoslavije u godinama koje su uslijedile. Stoga se u hrvatskom jeziku sintagma *Anka partizanka* počela koristiti s ironičnim prizvukom kao frazem koji se odnosi na ženu povezanu s lijevom, socijaldemokratskom političkom ideologijom koja se u naivnoj slici svijeta govornika hrvatskog jezika povezuje s komunizmom. Vidljivo je to u sljedećem primjeru upotrebe:

U Saboru, gdje je izabrana prije godinu dana, odlikovala se ponašanjem "Anke partizanke", nabrušene, ratoborne, isključive i poslušne partijke. (G¹⁶).

U ovoj podskupini nalazimo i ruske frazeme motivirane ironičnim preosmišljavanjem lika iz stripa o pustolovinama pametne i snalažljive djevojčice Maše koja nalazi izlaz iz svake problematične situacije. Strip je izlazio u časopisu „Чиж“ 30-tih godina prošlog stoljeća (Мокиенко, Никитина 2018: 359). Frazem *как умная Машиа* [вести себя, делать что и т. п.] koristi se u značenju 'naivno, neinteligentno [ponašati se, činiti što itd.]', a supstantivni frazem *умная Машиа* označava priprostu, priglupu i/ili naivnu ženu kao što je vidljivo u sljedećim primjerima upotrebe:

Там в раздевалке у меня украли сумочку со всеми документами и золотыми серёжками, которые я как умная Машиа сняла и оставила. (G¹⁷); Наверное, потому, что умные Машии следуют вашему совету - ищут женихов среди уже состоявшихся. (G¹⁸).

3. Muška imena u antroponimskoj rodno obilježenoj frazeologiji hrvatskoga i ruskog jezika

U rodno obilježenoj frazeologiji antroponim koji se odnosi na muškarca najčešće ima ulogu pokazatelja simetričnosti roda i spola referenta na koji se

¹⁶ <http://www.hsp1861.hr/vijesti/010929jl.htm> (posjet 1.4.2015.)

¹⁷ <http://health.passion.ru/khoroshee-samochuvstvie/obraz-zhizni/kak-podgotovitsya-k-pokhoduv-banyu.htm> (posjet 17.5.2015.)

¹⁸ <http://forum.moya-semya.ru/index.php?showtopic=68529&st=620> (17.5.2015.)

frazem odnosi, što znači da se takav frazem u upotrebi koristi isključivo ili najčešće za osobu muškoga spola. Za razliku od brojnih rodno obilježenih antroponimskih frazema obaju analiziranih jezika koji se odnose na ženu kao referenta, na muškarca kao referenta ukazuje 16 frazema što čini 39% ukupnog korpusa prikupljenog za analizu.

3.1. U prikupljenom korpusu hrvatskih i ruskih rodno obilježenih frazema s muškim imenom kao sastavnicom najzastupljeniji su frazemi čija je antroponimska sastavnica povezana s književnošću.

Dva ruska frazema svojom antroponimskom sastavnicom upućuju na likove iz ruskih narodnih bajki. U frazemu *Кощей Бессмертный* jako mršav, obično stariji muškarac metaforički je poistovjećen s likom iz ruskih narodnih bajki, zlim čarobnjakom koji posjeduje tajnu besmrtnosti. Obično se prikazuje kao krajnje mršav, koščat starac koji liči na kostur. Postoji više različitih pretpostavki o podrijetlu imena *Кощей*, a jednom od najvjerodostojnijih smatra se ona koja ga povezuje s leksemom *кость* i na taj način povezuje ime s njegovim karakterističnim izgledom (РБЛС: 275). Frazem *Иванушка-дурачок* može se povezati s jednim od glavnih likova ruskih narodnih bajki. Име *Иванушка* predstavlja hipokoristik najučestalijeg ruskog muškog imena *Иван*, a leksem *дурачок* ('budalica') oslikava njegov karakter. Riječ je o najmlađem sinu, obično od trojice, koji se za razliku od svoje starije braće na početku bajke redovito prikazuje kao naivan i priglup mladić. Međutim, radnja se dalje redovito razvija na način da Ivanuška nakon mnogih iskušenja svojom hrabrošću, dobrotom i poštenjem izlazi kao pobjednik, ženi se carskom kćeri i dobiva polovicu carstva (РБЛС: 216). Smatra se da ovaj lik na određeni način predstavlja ruski nacionalni karakter pa frazem, iako se odnosi ne slabu inteligenciju kao negativnu karakteristiku, nema toliko izraženu negativnu konotaciju.

Poveznicu s bajkom nalazimo i kod ruskog supstantivnog frazema *Синяя Борода* koji se odnosi na strogog, zahtjevnog i izrazito ljubomornog muškarca. Njegovo podrijetlo povezuje se sa starofrancuskom pričom koju je 1697. godine obradio i objavio francuski bajkopisac C. Perrault pod nazivom „La Barbe bleue“ (rus. «Синяя Борода»). Riječ je o neobično surovoj bajci o vitezu koji u bijesu ubija svoju prvu suprugu, a zatim i pet sljedećih jer su se, vođene znatiželjom, oglušile na njegovu zabranu ulaska u sobu dvorca u kojoj se odigralo prvo ubojstvo. Pravilo je prekršila i njegova sedma žena, ali su je od iste okrutne sudbine uspjela spasiti njena braća. Sintagma se u upotrebi proširila i frazeologizirala nakon što je po istom motivu J. Offenbach skladao popularnu istoimenu operetu 1866. godine (Серов 2005: 696). Zanimljivo je da značenje ovog frazema kao neizostavni element sadrži ljubomoru kao dodatnu osobinu strogog supruga, iako za taj element značenja zapravo ne postoji uporište u bajci prema kojoj je nastao.

antropon
kojeg ka
krši zak
Prema v
govoru, a
u kontek
dovodi se
stvarnoj
doušnik
ipak osu
stvarne o
također p
povezuje
S. Mihall
pravedno

F
značenjer
s ruskim
opisuju s
ruske pov
junaka ru

L
frazema p
ženom sta
na uspore
svoju sup

Isti motiv
Z
ževnošću

ч
с
Б
н
в
н
н

¹⁹ <http://d>

²⁰ <http://v>

²¹ <http://v>

²² <http://g>

Ruska nacionalna književnost izvor je motivacije nekoliko frazema s antroponimskom sastavnicom. Frazem *Ванька-Кайн* odnosi se na muškarca kojeg karakteriziraju lukavost, nepoštenje, zloba i nemoralnost zbog čega često krši zakone i sustav društveno prihvaćenih općeljudskih i moralnih vrijednosti. Prema vremenu nastanka frazem je prilično star i nije čest u svakodnevnom govoru, ali nerijetko ga nalazimo u publicističkom diskursu s ironičnim prizvukom u kontekstu opisa suvremene političke i društvene scene. Podrijetlo frazema dovodi se u vezu s imenom lika iz ruske književnosti 18. stoljeća nastalog prema stvarnoj osobi, Ivanu Osipovu Kainu, poznatom lopovu i razbojniku koji je kao doušnik određeno vrijeme radio za policiju, ali je naposljetku zbog svojih nedjela ipak osuđen i prognan u Sibir. Kao književni lik predstavlja svojevrsni amalgam stvarne osobe kao predloška i Cartouchea, lika iz francuske književnosti nastalog također po uzoru na stvarni lik razbojnika iz 17. stoljeća.¹⁹ Frazem *дядя Стёпа* povezuje se s omiljenim junakom sovjetske dječje literature iz istoimene poeme S. Mihalkova iz 1935. godine poznatim po svojoj visini, ali i snazi, dobroti i pravednosti (РБЛС: 181).

Frazem *<сильный (могучий)>* как *Илья Муромец* koji se upotrebljava sa značenjem 'vrlo snažan' utemeljen je na pozadinskoj slici koja se može povezati s ruskim narodnim epskim stvaralaštvom. Naime, junaci takve književnosti opisuju se kao izvanredno lijepi, snažni i hrabri muškarci, idealizirani heroji ruske povijesti, a *Илья Муромец* jedan je od njih i ujedno jedan od najistaknutijih junaka ruskih narodnih pjesama.

Lik iz internacionalne književnosti javlja se u pozadini poredbenog frazema *ревнивый как Отелло*. Njime se opisuje muškarac koji u odnosu sa ženom stalno sumnja u njenu vjernost zbog izuzetne ljubomore, a utemeljen je na usporedbi takvog muškarca s likom koji vođen strašnom ljubomorom ubija svoju suprugu u poznatoj tragediji „Othello“ W. Shakespearea iz 1604. godine. Isti motiv poznat je i zbog popularnosti istoimene Verdijeve opere iz 1884.

Značenje i konotacija nekih od navedenih frazema motiviranih književnošću i njihova rodna ograničenost vidljivi su iz sljedećih primjera upotrebe:

Что значит худой? Кощей Бессмертный, что-ли? Вот у меня муж стройный, но не костлявый. (G²⁰); – Будто в сказке! – ухмыльнулся Андрей. Был Иванушкой-дурачком, а стал финансовым магнатом. (G²¹); Именно поэтому тысячу лет назад русский народ избрал для себя православие – веру, требующую наивысшего напряжения душевных сил. А если не станет на Руси подвижников и молитвенников, а останутся одни Ваньки-Кайны, то доведут-таки они наше Отечество до самоубийства. (G²²); Ревнивый,

¹⁹ http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_literature/966/Ванька (posjet 25.4.2014.)

²⁰ <http://www.woman.ru/relations/men/thread/4369836/> (posjet 16.4.2015.)

²¹ <http://www.proza.ru/2010/02/12/431> (posjet 16.4.2015.)

²² http://gazeta.aif.ru/_online/aif/1193/13_01 (posjet 15.4.2015.)

как *Отелло*, он бы охотно заточил свою прелестную супругу в четырёх стенах... (G²³).

3.2. Nekoliko hrvatskih i ruskih rodno obilježenih antroponimskih frazema u svom sastavu ima muško osobno ime koje upućuje na mitologiju.

Hrvatski frazem *lijep kao Apolon* sa značenjem 'vrlo lijep (naočit)' i njegov ruski strukturni i značenjski ekvivalent *красивый как Аполлон* utemeljeni su na usporedbi s grčkim bogom Apolonom, bogom ljepote, sunca, mudrosti i umjetnosti. Apolon je bio miljenik Zeusa, a njegova ljepota i brojne veze sa smrtnim i besmrtnim ženama i muškarcima bile su predmet zavisti drugih bogova. U ruskom frazemu *Аполлон Бельведерский* sa značenjem 'vrlo lijep (naočit) muškarac' ljepota muškarca povezuje se s umjetno stvorenom ljepotom, tj. idealiziranim prikazom ljepote koji je stvorio čovjek. Apolon, grčki bog ljepote, u umjetnosti se prikazivao kao prekrasan, skladno građen mladić, a jedna od najpoznatijih skulptura koje ga prikazuju pronašla je svoje mjesto u dubinskoj strukturi ovoga ruskog frazema. Frazem *сильный (могучий)* > как *Геркулес* sadrži usporedbu snažnog muškarca s Heraklom²⁴, polubogom i najvećim junakom grčke mitologije koji predstavlja personifikaciju nadljudske snage.

Sljedeći primjeri ilustriraju značenje, konotaciju i rodnu ograničenost nekih od navedenih antroponimskih frazema motiviranih likovima iz mitologije:

U očima hipnotiziranih pripadnica ruske aristokracije Rasputin je bio lijep kao Apolon. (G²⁵); *Когда невооружённый, но сильный, как Геркулес, противник стоит против вооружённого пистолетами труса, то трус бежит и на приличном расстоянии расстреливает все свои патроны.* (G²⁶).

3.3. Dio hrvatskih i ruskih rodno obilježenih antroponimskih frazema koji kao sastavnicu sadrže muško osobno ime ili izvedenicu od imena moguće je povezati s Biblijom.

Frazemi *u Adamovu kostimu* i *в костюме Адама* opisuju nagost muškarca, a utemeljeni su na biblijskom motivu koji govori o Adamu, praocu čovječanstva, koji je u rajskom vrtu zajedno s Evom sve do njihova grijeha bio potpuno gol bez osjećaja srama. Biblijski motiv nalazimo i u frazemu *сильный (могучий)* > как *Голиаф* sa značenjem 'vrlo snažan' utemeljenom na usporedbi s Golijatom, snažnim gorostasom kojeg je David ubio praćkom. Ruski frazem *Иосиф Прекрасный* koristi se sa značenjem 'vrlo lijep (naočit) muškarac /ob.

²³ http://knigi-fb2-epub.ru/book/42119_nedostoynye-znatnye-damy/Page-8.html?read=1 (posjet 17.4.2015.)

²⁴ U rimskoj mitologiji Herkul (lat. Hercules).

²⁵ <http://www.forum.hr/showthread.php?t=584363&page=2> (posjet 1.4.2015.)

²⁶ <http://lugovoy-k.narod.ru/marx/06/046.htm> (posjet 25.4.2015.)

vrlo mora
zbog koj
ne odaje
su ga nje
gdje je p
zbog Josi
ju je odb
primjeri i
rodno ogr

L
k
d
n
n

4

K

i reprodu
polja pri č
frazemsk
dio antrop
frazemi s
bitno češć
antroponi
ili nadima
ukazivati

К

jezika čit
hrvatskih
na muška
izvedenic
imenom
u motivu
frazeolo
Biblijor
na ženu

²⁷ <http://>

94.aspx (f

²⁸ <http://>

vrlo moralan i neporočan²⁷. Biblijsko podrijetlo ovoga frazema upućuje na razlog zbog kojeg se on koristi kako bi se njime opisao izuzetno lijep muškarac koji se ne odaje porocima i iskušenjima. Josip Egipatski bio je omiljeni sin Jakova pa su ga njegova ljubomorna braća prodala trgovcima. Tako je Josip stigao u Egipat gdje je postao slugom u kući faraonova činovnika Potifara. Potifarova se žena zbog Josipove izuzetne ljepote zaljubila u njega i odlučila ga je zavesti, ali on ju je odbio ostajući vjeran svome gospodaru (Fouilloux 1999: 135). Sljedeći primjeri ilustriraju način na koji u upotrebi funkcioniraju neki od antroponimskih rodno ograničenih frazema s biblijskom motivacijom:

Lepeskog je policija privela u siječnju ove godine nakon što je nag plivao ispred kuće Ane Kurnikove, a potom u Adamovu kostimu prošetao ispred njezina doma. (G²⁷); Иван Ильич не проболтается: даже под пытками от него не пойдѣт сплетня. Он – Иосиф Прекрасный. Жены друзей на него, как сама понимаешь, вешались, а потом стучали на него мужьям. (G²⁸).

4. Zaključak

Kod mnogobrojnih antroponimskih frazema zbog njihove ustaljenosti i reproduktivnosti te dugotrajne upotrebe dolazi do proširenja semantičkog polja pri čemu se, između ostalog, pojavljuje asimetričnost roda antroponimske frazemske sastavnice i spola referenta na kojeg se frazem odnosi. Ipak, značajan dio antroponimskog frazeološkog korpusa rodno je obilježen na način da se frazemi s antroponimskom komponentom u upotrebi odnose isključivo ili bitno češće na referenta određenoga spola. Posljedica je to rodnog potencijala antroponimske komponente, specifične po tome što se odnosi na ime, prezime ili nadimak osobe, a samim time i na njen biološki spol te može vrlo eksplicitno ukazivati na spol referenta na koji se takav frazem odnosi.

Korpus rodno obilježenih antroponimskih frazema hrvatskoga i ruskog jezika činilo je 40 frazema (10 hrvatskih i 30 ruskih). Od toga se njih 24 (7 hrvatskih i 17 ruskih) odnosi na ženu kao referenta, a 16 (3 hrvatska i 13 ruskih) na muškarca kao referenta. Podskupina frazema s ženskim osobnim imenom ili izvedenicom od imena sastavnicom te podskupina frazema s muškim osobnim imenom ili izvedenicom od imena kao sastavnicom pokazuju veliku sličnost u motivaciji značenja, tj. dubinskoj strukturi frazema na temelju koje nastaje frazeološko značenje. Naime, obje podskupine motivirane su mitologijom, Biblijom i književnošću. Međutim, samo u podskupini frazema koji se odnose na ženu kao referenta nalazimo antroponimsku komponentu koja se odnosi na

²⁷ <http://www.index.hr/sport/clanak/muskarac-koji-je-pratio-kurnikovu-mentalno-bolestan/258994.aspx> (posjet 14.4.2015.)

²⁸ <http://www.litmir.info/br/?b=172064&p=7> (posjet 9.4.2015.)

stvarnu osobu koja s vremenom postaje dijelom popularne kulture. Pritom se u frazemima pojavljuju likovi koje možemo dovesti u vezu sa starogrčkom ili starorimskom mitologijom, slavenskom mitologijom, Biblijom, internacionalnim i nacionalnim bajkama, nacionalnom epskom književnošću, klasičnom svjetskom književnošću, nacionalnom dječjom književnošću, ali i stvarne osobe koje treba smatrati sastavnim dijelom popularne kulture. Sljedeći grafički prikaz pokazuje kakva je zastupljenost rodno obilježenih antroponimskih frazema motiviranih na spomenuta četiri načina te kakav je njihov međusoban odnos prema brojnosti s obzirom na spol referenta na koji se odnose.

Na kraju treba ipak istaknuti da motiviranost ovoga tipa frazema najvjerojatnije nije uzrok njihove rodne obilježenosti, a ograničenje u upotrebi s obzirom na spol referenta posljedica je samog frazeološkog značenja. Naime, koncept ljepote, na primjer, vezuje se prvenstveno uz ženski spol i smatra se sastavnim dijelom stereotipnog poimanja ženskosti kako u hrvatskoj tako i u ruskoj kulturi, te se stoga antroponimski frazemi *džepna Venera* i *Венера Милосская* isključivo upotrebljavaju za osobu ženskoga spola. Isto tako se uz muški spol u obje kulture veže, na primjer, snaga kao dio stereotipnog poimanja muškosti. Upravo to je razlog zbog koje se frazemi *<сильный (могучий)> как Гераклес* i *<сильный (могучий)> как Голиаф* koriste isključivo za referenta muškoga spola. Na taj način je moguće objasniti činjenicu da određen broj antroponimskih frazema ne doživljava proširenje semantičkog polja, čuva simetričnost roda i spola te ostaje rodno ograničen u upotrebi.

Korišten

МНМ =

из

Мокиенк

ср

Серов, В

Л

РБЛС =

М

Fink, Ž. 2

jez

Г

ср

Fouilloux

Rebić, A.

Vidović B

ski

AN

have the
idiom re
and Russ
Bible or
etc.). O
gender-r
of natio
classical
of the c
(Tvigica

Korištena literatura

- MNM = *Мифы народов мира. Энциклопедия*. Ред. С. А. Токарев, электронное издание, 2008.
- Мокиенко, В. М., Никитина, Т. Г. 2008. *Большой словарь русских народных сравнений*. Москва: Олма Медиа Групп.
- Серов, В. 2005. *Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений*, Москва: Локид-Пресс.
- РБЛС = *Россия. Большой лингвострановедческий словарь*. Ред. Ю.Е. Прохоров. Москва: АСТ-ПРЕСС, 2007.
- Fink, Ž. 2005: „Hrvatski frazem djevojka (Katica) za sve i njegovi ekvivalenti u ruskom jeziku“, VI *Славистические чтения памяти проф. П. А. Дмитриева и проф. Г. И. Сафронова (материалы международной научной конференции 9-11 сентября 2004 г.)*. Санкт-Петербург: Филологический факультет, 131-137.
- Fouilloux et al. 1999. *Rječnik biblijske kulture*. Zagreb: AGM.
- Rebić, A. 1992. *Biblijske starine*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Vidović Bolt, I. 2011. „(A)simetričnost roda i spola u antroponimskih frazema“, *Slaven-ski jezici u usporedbi s hrvatskim II*. Zagreb: FF press, 265-270.

Anita HRNJAK

ANTHROPONYMS IN GENDER-MARKED PHRASEOLOGY
OF CROATIAN AND RUSSIAN LANGUAGE

Summary

The article discusses anthroponymic phraseological components that have the distinct potential to explicitly point to a specific gender of a person the idiom refers to. In the anthroponymic gender-marked phraseology of Croatian and Russian language most often we find female or male names connected to the Bible or Greek and Roman mythology (*u Evinu kostimu, красивый как Аполлон* etc.). Other anthroponymic components that play an important part in the gender-marked phraseology of these two languages are female and male names of national and international fairy tales characters, national epic or international classical literature characters as well as names of real people who became a part of the contemporary popular culture (*царевна-Несмеяна, mršava kao Twiggy (Tvigica), дядя Стёпа, ревнивый как Отелло* etc.).